

K PROBLEMATIKE ALTERNATÍVNYCH FORIEM KONANIA V KONCEPTE RESTORATÍVNEJ SPRAVODLIVOSTI¹

ALTERNATIVE FORMS OF PROCESS IN THE CONCEPT OF RESTORATIVE JUSTICE

Adrián Jalč

Trnavská univerzita v Trnave, Právnická fakulta

ABSTRAKT

Slovenské trestné právo od roku 1989 prešlo rozsiahlymi legislatívnymi zmenami. Dôležitým krokom v tejto oblasti bolo prijatie zákona č. 300/2005 Z.z. (Trestný zákon) a zákona č. 301/2005 Z.z. (Trestný poriadok), ktorý zavril rekodifikačný proces trestného práva. Rekodifikácia priniesla aj nové inštitúty do trestného práva, ktoré reagovali na požiadavky praxe a legislatívy. Cieľom príspevku je priblížiť diskrečnú právomoc prokurátora v trestnom konaní v Slovenskej republike. Aj keď rozsiahle výskumy vykonané v tejto oblasti naznačujú dôležitosť a opodstatnenosť diskrečnej právomoci prokurátora, existuje aj odborná literatúra, ktorá spochybňuje toto oprávnenie prokurátora.

ABSTRACT

Slovak criminal law has undergone numerous legislative modifications since 1989. The most significant milestones were the adoption of Act No. 300/2005 Coll. (Criminal Code) and of Act No. 301/2005 Coll. (Code of Criminal Procedure) completing the process of recodification of criminal law. The recodification involved introduction of new elements in Slovak criminal law required both by practice and by legislative developments. The aim of the paper is to specify the institute of prosecutor's discretion in criminal process in the Slovak republic. Although a substantial body of research suggests that the discretion of prosecutor in the criminal justice system is important, there is disagreement in the existing empirical literature over its role.

I. ÚVOD

O využitie alternatívnych trestov a alternatívnych prístupov k trestaniu sa opiera koncept tzv. obnovujúcej spravodlivosti - restoratívnej spravodlivosti (restorative justice), predstavujúci protiklad k tradičnému represívnemu pojatiu odplatnej trestnej spravodlivosti (retributive justice). Nové pojetie restoratívnej justície pristupuje k trestnému činu a k jeho páchatelovi celkom odlišne ako klasický trestný systém, a v spáchanom trestnom čine vidí predovšetkým poškodenie jednej osoby inou, nie útok na štát. Sústreďuje sa preto na konflikt, ktorý vznikol medzi obeťou trestného činu a jeho páchatelom, ako reakcie na spáchaný trestný čin.

Klasické pojetie odplatnej trestnej spravodlivosti sa sústreďuje najmä na potrestanie páchatel'a alebo izoláciu páchatel'a, pričom riešenie konfliktu medzi páchatelom a obeťou trestného činu ustupuje do úzadia.

¹ Táto práca bola podporovaná Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-0179-12/This work was supported by Slovak Research and Development Agency under the contract No. APVV-0179-12.

Uplatnenie oboch týchto modelov prekonalo určitý vývoj a v súčasnej dobe ani jeden z nich neexistuje v pôvodnej kryštalickej čistej podobe, aj keď mám za to, že prvky obsiahnuté v restoratívnej justícii budú s postupom času prevládať.

Pri restoratívnom pojatí trestnej spravodlivosti sa počíta s aktívnou úlohou obvineného, individuálne sa zohľadňujú záujmy a potreby obete trestného činu a ďalších dotknutých subjektov, a kladie sa dôraz na odstránenie konfliktu medzi nimi.

Takýto prístup je aj vo verejnom záujme spoločnosti a dá sa chápať ako úsilie po obnovení narušeného systému hodnôt, ktorý spôsobil trestný čin. Restoratívna justícia chápe trestný čin v prvom rade ako útok proti ľuďom a medziľudským vzťahom.

Nový prístup je vidieť aj v prístupe k riešeniu konkrétnej trestnej veci, pričom restoratívna spravodlivosť/justícia preferuje ten, ktorý zohľadňuje konkrétne oprávnené záujmy dotknutých osôb, a samozrejme aj verejný záujem. Tieto záujmy zahŕňa do výsledného riešenia trestnej veci a následne je určený primeraný trest.

Výrazným rozdielom medzi alternatívnym prístupom a tradičným prístupom k trestnému právu je chápanie trestu. Pri alternatívnom prístupe k trestnému činu jeho výsledkom nemusí byť trest v klasickom ponímaní, a často krát ani nie je. Alternatívne prístupy trestanie využívajú v prípade, ak nemožno zvoliť iné spôsoby riešenia spáchaného trestného činu.

Pri užití alternatívnych trestov samozrejme nejde o to, aby páchatel unikol trestu, alebo dostal nízky trest. Aj uplatnenie alternatívnych trestov v sebe obsahuje sankcie rôznej intenzity, ktoré sú individualizované s ohľadom na osobu páchatel'a, okolnosti spáchania trestného činu, záujmy dotknutých osôb atď.

Východiská restoratívnej justície sú založené na teórii, že pokiaľ má páchatel prevziať skutočnú, a nie iba formálnu zodpovednosť za svojej protiprávne konanie, musí najprv plne porozumieť svojmu konaniu a uvedomiť si z toho vyplývajúce dôsledky. K tomu má smerovať aj uložená sankcia, ktorá by zodpovedala potrebám poškodeného a má nájsť perspektívu páchatel'ovi do ďalšieho života ako aj spoločenského a pracovného uplatnenia. Z pasívneho nemotivovaného prijímateľa sankcie sa tak môže stať motivovaný človek, ktorý svojím následným správaním môže zvrátiť alebo aspoň zmierniť dopad svojich minulých činov.

II. ODKLONY V TRESTNOM KONANÍ V KONCEPTE RESTORATÍVNEJ SPRAVODLIVOSTI

Zásada legality nám vyjadruje povinnosť prokurátora stíhať všetky trestné činy, o ktorých sa dozvedel, pokiaľ trestný poriadok, medzinárodná zmluva alebo rozhodnutie medzinárodnej organizácie, ktorým je Slovenská republika viazaná neustanovuje inak. Zásada legality je konkretizáciou zásady oficiality v čase začatia trestného konania a je vyjadrená v § 2 ods. 5 Tr. poriadku.

Zásada legality, vo svojom trestno- procesnom vyjadrení, z tohto pohľadu prihliada na ideológiu právneho štátu a síce v zmysle zdôraznenia prítomnosti verejnej moci v zákone. Klasické formulácie, ktoré sú konkretizáciou tohto princípu v priestore trestného práva (*nullum crimen sine lege; nulla poena sine lege*), sú zreteľnými vysvetleniami tejto myšlienky, ktorej adresátom je verejná moc. Nachádzame taktiež spojitosť so zásadou oficiality, keďže princíp legality je prejavom, konkretizáciou zásady oficiality na zahájenie trestného konania².

² V tomto zmysle sa uplatňuje princíp legality o.i. aj v Spojených štátoch mexických: je považovaný za základ mexického práva, a stanovuje, že od znenie zákona sa nemožno odkloniť. Rovnako tu neexistuje diskrečná právomoc prokurátora, súdu, ani tzv. dojednávania obrany (obhajoby). Všetky tresty sú presne stanovené a odsúdená osoba vykonáva trest v celej dĺžke podľa rozsudku. K princípu oportunity sa uvádza, že napr. zástancovia právnej reformy v Mexiku chcú

Zmyslom zásady legality je najmä zdôrazniť, že žiaden orgán nemôže dávať súhlas alebo pokyn na stíhanie trestných činov či určitých páchatel'ov a vyjadruje teda už spomínanú povinnosť prokurátora stíhať všetky trestné činy, o ktorých sa dozvedel, pokiaľ trestný poriadok, medzinárodná zmluva alebo rozhodnutie medzinárodnej organizácie, ktorou je Slovenská republika viazaná neustanovuje inak. Záonné podmienky na začatie trestného konania nie sú splnené napr. z dôvodu vyňatia osoby z pôsobnosti orgánov činných v trestnom konaní a súdu, neprípustnosti trestného stíhania, neudelenia súhlasu na trestné stíhanie poškodeným v prípadoch, kde je takýto súhlas potrebný podľa § 211 Tr. poriadku.

Protikladom zásady legality je zásada oportunity (účelnosti), podľa ktorej prokurátorovi prislúcha právo nestíhať páchatel'a trestného činu, i keď sú k tomu dané záonné podmienky, ak sa trestné konanie nejaví v konkrétnom prípade účelným. V zhode s tým, v priestore, ktorý nás zaujíma, princípu *ius puniendi* však nemôže byť učinené za dosť vo všetkých prípadoch, v ktorých by sa stretli východiskové predpoklady, ale aj tie, v ktorých sa pripustí (viac či menej) široká diskrečná právomoc verejných subjektov (všeobecne prokuratúry), aby rozvinula svoje funkcie, a to buď za podmienok osobitne uvedených v zákone (tzv. oportunita regulovaná) alebo širším spôsobom.³

2.1 Slovenská republika

Ak sú splnené podmienky, možno podľa nášho trestnoprocésneho predpisu rozhodnúť o:

- zastavení trestného stíhania z dôvodov uvedených v § 215 ods. 2, 3,
- podmiennečnom zastavení trestného stíhania podľa § 216,
- podmiennečnom zastavení trestného stíhania spolupracujúceho obvineného podľa § 218,
- zmieri podľa § 220.

Samostatnými prípadmi sú uznesenia o dočasnom odložení vznesenia obvinenia a niektoré dôvody na prerušenie trestného stíhania, pretože ide o rozhodnutia krátkodobej povahy, v ktorých sa však uplatňujú prvky oportunity.

Trestný poriadok rozoznáva rôzne, už spomínané druhy alternatívnych spôsobov ukončenia trestných vecí v prípravnom konaní. Použitie všetkých týchto inštitútov sa pokladá za tzv. odklon (alternatívny spôsob ukončenia trestnej veci) v prípravnom konaní, nakoľko sa jedná o špecifické procesné spôsoby vybavenia trestných vecí bez použitia štandardných prostriedkov, a teda odchylenie sa od normálneho priebehu trestného stíhania, ktoré by vyústilo do podania obžaloby a spravidla do uloženia odsudzujúceho rozsudku. Medzi hlavné dôvody, ktoré viedli k celosvetovému rozšíreniu takýchto postupov, patrí snaha individualizovať trestný postih, aktívne zapojiť do riešenia trestných vecí osoby poškodené trestnou činnosťou, efektívne riešiť preťaženie súdov a orgánov činných v trestnom konaní, zjednodušiť a zlacniť priebeh trestného konania a nájsť účinné formy prevencie kriminality; to všetko pri zachovaní vysokých nárokov na vecnú spravodlivosť a spravodlivosť rozhodovania.⁴ Súčasne treba spomenúť, že ide o inštitúty, ktoré majú vždy fakultatívnu povahu.

odkloniť ich justíciu od princípu legality smerom k oportunitate (In: PRICE, M.: *Restorative Justice Warmly Received in Mexico*, Pike & Fischer Inc., 1999).

³ Pre porovnanie, v anglo-americkom systéme trestného konania (napr. V USA) princípom oportunity disponuje verejný žalobca. Objavujú sa však tlaky na opačný pohyb, aký nastáva v Mexiku a síce od stanovenej oportunitate k legalite. Dokazuje to "záplava" zákonov predpisujúcich tresty už zo zákona, (a teda viac- menej bez možnosti odklonenia sa od nich), povinné minimálne tresty, a zákony požadujúce, aby mladiství boli súdne vyšetrovaní a trestaní rovnako ako plnoletí páchatelia.

⁴ SOTOLÁŘ, A.: *Alternativní řešení trestních věcí v praxi*. Praha: C.H.Beck, 2000, s.3.

Cieľom legislatívnej úpravy, týkajúcej sa alternatívnych spôsobov ukončenia trestných vecí, bolo skončenie väčšiny trestných vecí v prípravnom konaní (uvažovalo sa až o 80% vecí).

V prípadoch využitia týchto inštitútov v zmysle platnej právnej úpravy nie je potrebné pre vydanie niektorého z rozhodnutí (resp. pre uzavretie dohody a následné predloženie návrhu na jej schválenie súdu) vykonať dokazovanie v takom rozsahu, aký by bol potrebný v prípade, že by sa na obvineného podávala obžaloba. Toto štádium je obmedzené na čas od vznesenia obvinenia (nakoľko všetky spomínané inštitúty možno využiť až po vznesení obvinenia konkrétnej osobe). Výnimku z tohto pravidla tvorí ustanovenie § 197 ods.2 v zmysle ktorého prokurátor alebo policajt pred začatím trestného stíhania uznesením môže odložiť vec, ak je trestné stíhanie neúčelné vzhľadom na okolnosti uvedené v § 215 ods. 2. Ide o okolnosti, , ak

a) je trest, ku ktorému môže trestné stíhanie viesť, celkom bez významu popri treste, ktorý bol obvinenému pre iný čin už právoplatne uložený, alebo

b) o skutku obvineného bolo už právoplatne rozhodnuté disciplinárne iným orgánom alebo orgánom príslušným na konanie o priestupku alebo o inom správnom delikte, cudzozemským súdom alebo iným cudzozemským orgánom príslušným na konanie o trestnom čine, priestupku alebo o inom správnom delikte a toto rozhodnutie možno považovať za dostačujúce,

c) o skutku odovzdanom na trestné stíhanie do cudziny bolo právoplatne rozhodnuté cudzozemským súdom alebo iným cudzozemským orgánom príslušným na konanie o trestnom čine, priestupku alebo o inom správnom delikte a toto rozhodnutie možno považovať za dostačujúce,

d) ide o skutok, ktorý je prečinom a ktorý spáchala osoba z donútenia v priamej súvislosti s tým, že bol na nej spáchaný trestný čin obchodovania s ľuďmi, trestný čin sexuálneho zneužívania alebo trestný čin výroby detskej pornografie.

V § 197 ods.2 je upravený postup, keď prokurátor alebo policajt po preskúmaní trestného oznámenia dospeje k záveru, že konanie v ňom uvedené napĺňa všetky znaky skutkovej podstaty trestného činu, avšak rozhodnutie o odložení veci možno oprieť o niektorý z dôvodov uvedených v § 215 ods. 2. Ide o fakultatívne odloženie. Takéto rozhodnutie nie je prekážkou trestného stíhania páchatel'a. Trestné stíhanie možno viesť bez zrušenia uvedeného rozhodnutia v konaní o mimoriadnom opravnom prostriedku.

V rámci snahy o urýchlenie a zefektívnenie trestného konania sa do nášho zákona zaviedol aj inštitút konania o dohode o vine a treste, ktorý sa najviac podobá dohode medzi obžalovaným a prokurátorom (plea bargaining) v anglosaskom trestnom konaní. V prípadoch, kedy prokurátor nemôže urobiť rozhodnutia predošlej povahy, môže sa snažiť o takúto dohodu hlavne z dôvodu zjednodušeného konania na súde, ktorý túto dohodu schvaľuje. Pre obvineného je uvedená dohoda výhodná, či už z dôvodu psychického, pretože už je mu známy trest, ale i z dôvodu, že takýto trest by mal byť miernejší, ako ten, ktorý mu hrozí, pretože spolupracoval s orgánmi činnými v trestnom konaní a súdom a ušetril tak finančné prostriedky na nákladnejšie súdne konanie.⁵

2.2 Zahranická právna úprava

K posilneniu prvkov oportunity v posledných rokoch v trestnom konaní dochádza nielen u nás, ale i v iných európskych krajinách. Ide o tzv. odklony v trestnom konaní, ktorých cieľom je urýchliť a zjednodušiť trestné konanie, zvýhodniť poškodeného trestného činu a výchovne pôsobiť na obvineného. Napríklad v Holandsku sa príslušný prokurátor môže vzdať trestného stíhania pri nedostatku verejného záujmu na stíhaní skutku. Nedostatok verejného záujmu môže pri tom vyplývať buď z individuálnych faktorov konkrétneho skutku

⁵ Bližšie pozri: § 39 ods.2 písm. d) Trestného zákona.

(vek páchatel'a, počet trestných činov, závažnosť), alebo z priorit trestnej politiky, ktorá sa v štáte uplatňuje (tlak na nestíhanie určitých nepatrných typov deliktov). Zásady trestnej politiky sú určované ministerstvom spravodlivosti a Zborom generálnych prokurátorov vo forme smerníc. Zaujímavosťou je, že ak prokurátor neuplatní zásadu oportunity tam, kde ju podľa smerníc trestnej politiky uplatniť mal, môže nezávislý súd rozhodnúť, že v danej veci absentovalo právo prokurátora na trestné stíhanie.⁶ V Spolkovej republike Nemecko platí oportunita nielen pri stíhaní trestných činov, ale je rozšírená i na priestupky proti verejnému poriadku a v prípadoch prekročenia povolenej rýchlosti.⁷ Nemecká právna úprava nám nastoľuje otázku, či má byť zahájené konanie i proti povinnému uváženiu priestupkového orgánu. Predmetný orgán môže upustiť nielen od stíhania vecne alebo právne nejasného stavu veci, napr. keby objasnenie spôsobovalo neprimerané ťažkosti, alebo ak by bol porušený nový právny predpis, ktorý ešte nie je dostatočne vysvetlený, napr. komentáre, judikatúra, predkladacia správa, to isté, teda možnosť upustenia platí, aj keď nie je jednoznačné naplnenie ohrozenia verejného poriadku alebo v prípade, keď nastane len čisto formálny priestupok, napr. nedanie prednosti v jazde na značenom mieste počas noci, keď je veľmi slabá intenzita premávky. V praxi sa tiež uznáva stav, keď v rámci aplikácie zásady oportunity nie je stíhaný menej závažný prípad, ktorý však musí byť „odstíhaný“ v prípade, že páchatel' sám utrpel podstatnú škodu. Tak by sa vecne konalo napríklad v prípade vyšetrovania proti chodcovi, ktorý vošiel na vozovku na neoznačenom mieste a na základe porušenia tohto zákazu bol zachytený motorovým vozidlom a utrpel vážne zranenia. Dochádza však aj k takým prípadom, kedy sa proti vážne zranenému cyklistovi alebo chodcovi vedie priestupkové konanie, ktoré potom vedie k možnosti udeliť pokutu pre výstrahu.

Z hľadiska trestnoprávneho je zásada oportunity vyjadrená zákonne a to formou výnimiek z princípu legality pri:

- súkromných žalobách, ktoré umožňujú jednotlivé delikty podľa § 374 StPO;⁸
- trestnom konaní, podľa § 430 ff StPO (konanie pri zhabaní a zaistení majetku);
- v trestných veciach týkajúcich sa mladistvých podľa § 45 JGG.⁹

V tejto súvislosti je však nutné poukázať na niektoré názory, ktoré poukazujú na skutočnosť, že často je zamieňaná zásada legality s právnym princípom „nulla poena sine lege“¹⁰, ktorý však má najmä ústavnoprávny rámeč.¹¹

Výnimky z princípu legality sa stali postupom času častejšie a rozšírenejšie. V roku 1992 sa v Nemecku prijal zákon o odľahčení súdnej moci, podľa ktorého začala platiť možnosť riešiť prečiny, ktoré boli spáchané bez úmyselného zavinenia odklonom, a tak riešiť najmä menej závažnú trestnú činnosť. V roku 1997 vyústilo 27,4 % vyšetrovacích konaní do podania žalôb v porovnaní s 27,3 % uplatneniami princípu oportunity. Zásada oportunity tak už nie je viac vnímaná ako výnimka z princípu legality ani ako jeho prelomenie, ale ako rovnocenný princíp stojací jeden vedľa druhého. Tiež však je nutné upozorniť, že v minulosti sa začala vytvárať formalizácia povinnosti zákrokov polície a upustenia od stíhania. Hrozilo, že chýbajúcou povinnosťou polície zakročiť podľa § 152 StPO a oprávnením upustiť od stíhania sa jedna z funkcií štátneho zastupiteľstva začne naštrbovať. Presné predpoklady a podozrenia

⁶ pozri: TOMAN, B.: Odklon v holandskom trestnom konaní, *Justičná revue*, 12/1999, s. 96.

⁷ § 47 OwiG (Zákon o priestupkoch proti poriadku) znie „Stíhanie priestupkov proti verejnému poriadku je na základe uváženia povinnosťou priestupkových orgánov. Pokiaľ je konanie vedené týmito orgánmi, môžu ho zastaviť“. Týmto ustanovením teda priestupkovému orgánu nevzniká povinnosť zahájiť konanie o uložení peňažnej pokuty alebo v takomto konaní pokračovať.

⁸ Trestný poriadok.

⁹ Zákon o súdoch pre mladistvých delikventov.

¹⁰ uvedený princíp je uvedený v čl. 103 ods. 2 Ústavy SRN.

¹¹ pozri napr. SCHROEDER, F.: Legalitäts und Opportunitätsprinzip heute, *Petrs- Festschr.*, 1974, Gossel: Überlegungen zur Bedeutung des Legalitätsprinzips im rechtsstaatlichen Strafverfahren, *Dunnebie- Festschr.*, 1982.

musia teda byť aj v týchto prípadoch určené a týmito sa musí aj riadiť trestné konanie. Každopádne však tieto skutočnosti poukazujú na nejasnosti v predpokladoch a väzbách na určité sankcie. Zásada oportunity teda ponúka možnosť, nie povinnosť, zastavenia „klasického“ trestného stíhania. Je možné sa teda pokúsiť, aby sa pozastavilo uplatnenie zásady legality v priebehu vyšetrovania a podávania obžaloby a použiť zásadu oportunity na jej obmedzenie. Keďže má princíp oportunity najmä slúžiť na odbremenenie justície a zabrániť tak zdĺhavému trestnému konaniu, malo by sa namiesto pojmov legalita a oportunita používať slovné spojenia, ktoré by vyjadrovali povinnosť podať obžalobu alebo možnosť prerušenia alebo zastavenia vyšetrovania či vedenia trestného konania proti obvinenému z trestného činu a pritom zohľadniť, že je stále prítomná povinnosť začať trestné konanie v prípade dostatočného vecného právneho základu a kvalifikovaného podozrenia.

V zahraničnej literatúre sa na tému inkorporácie princípu oportunity do trestného procesu objavujú názory pre/aj proti. V prospech zavedenia princípu oportunity sa vo všeobecnosti argumentuje nasledovne:

1. Princíp oportunity hovorí v prospech záujmu spoločnosti alebo verejnej užitočnosti, pretože:

- umožňuje reagovať proporcionálnou formou na potrebu spoločnosti v postihovaní určitých deliktov, v niektorých prípadoch, ak dôjde k malej, zanedbateľnej spoločenskej škode, resp. vtedy, ak to nie je konkrétne účelné z hľadiska spoločenského záujmu¹²;
- stimuluje rýchle odškodnenie obete;
- zabraňuje kriminogénnym efektom. Súčasný stav totiž pre určité okruhy páchatel'ov trestnej činnosti (menovite mladiství páchatelia pri svojom prvom delikte) veľakrát znamená uloženie trestu s následným prevozom do ústavu, a to aj pri deliktoch nízkej dôležitosti. Aby sa zabránilo výskytu tohto javu, bolo by vhodné venovať pozornosť určitej „perfekcionizácii“, snahe o zdokonalenie trestného hmotného práva, a to typizáciou správania a determinovaním trestov, ako aj rozšírením právomocí súdnictva, aby po odsudzujúcom výroku súdu bolo možné nahradiť trest odňatia slobody iným alternatívnym trestom, ktorý by neprodukoval škodlivé následky pre formovanie mladistvých a to vždy v spojitosti s trestným právom hmotným;¹³
- napomáha znovu zaradeniu sa delikventa do spoločnosti prostredníctvom jeho dobrovoľnej účasti na procese readaptácie alebo liečení, v prípadoch trestných činov pod vplyvom drogovej závislosti. Môže totiž nastať situácia, že páchatel' už počas trestného procesu podstupuje liečebný proces. Preto je vhodné, aby bolo možné suspendovať výkon trestu zo strany súdneho orgánu, za predpokladov ustanovených zákonodarstvom.

2. Princíp oportunity rozhodujúcou mierou prispieva k dosiahnutiu materiálnej spravodlivosti namiesto spravodlivosti formálnej.

3. Princíp oportunity napomáha právu na súdny proces bez zbytočných priet'ahov.

4. Princíp oportunity zakladá jedinečný nástroj, z perspektívy výslovne praktickej, ktorý umožňuje zaobchádzať odlišnou formou s trestnými činmi, ktoré musia byť postihované

¹² Istý ustanovený princíp oportunity, hlavne vo vzťahu k činnosti prokuratúry, by mohol viesť k tomu, aby sa úsilie sústredilo na úlohy a prípady, ktoré sú pre spoločnosť najškodlivejšie bez toho, že by sa energia míňala na iné menšie prípady, ktoré majú pre spoločnosť malý, alebo aj nijaký úžitok, In: ESPINA RAMOS, J.A.: Inštitút zmiernosti v slovenskom trestnom poriadku, Kritická úvaha, Správa predstupového poradcu pre boj proti korupcii, Bratislava 2002.

¹³ V tejto súvislosti je vhodné poukázať aj na problematiku formálneho a materiálneho chápania trestného činu v spojení s princípom oportunity. Materiálny korektív obsahuje trestné právo každého štátu. Rozdiel možno vidieť v tom, či materiálny korektív je vyjadrený v hmotnom práve cez nebezpečnosť, alebo závažnosť, alebo trestuhodnosť, alebo je vyjadrený v práve procesnom cez princíp oportunity pri začatí trestného stíhania.

v každom prípade, a s ostatnými, keď ich spoločenská škoda je taká, že nás vedie k ich nepostihovaniu.¹⁴

V neprospech princípu oportunity sa môžu uviesť motívy dvojakého charakteru. Na jednej strane implementácia princípu oportunity môže poškodiť princíp rovnosti, vzhľadom k tomu, že odpoveďou na trestný čin nie je zakotvené „varovanie“ v zákone pre všetkých páchatel'ov, ale že v každom konkrétnom prípade záleží na kritériách prokuratúry; v analogických prípadoch, prokurátor na jednom mieste môže mieniť, že nepristúpi k začatiu trestného procesu (najmä konaniu pred súdom) z dôvodov oportunity, zatiaľ čo však na inom mieste krajiny, iný prokurátor bude naliehať na začatí trestného konania. Na druhej strane, a stále z ústavného pohľadu, taktiež treba uviesť, že platnosť princípu oportunity mieri proti postulátu, že justičná administratíva je jednou z funkcií zverených výlučne jurisdikčným (súdnym) orgánom.

Princíp oportunity rovnako možno odmietnuť kvôli ohrozovaniu cieľov, ktoré zabezpečuje princíp legality; obzvlášť je to efekt hrozacej trestnej sankcie, alebo implicitná právna istota, podľa ktorej každý skutok bude postihovaný v zmysle rovnosti. Navyše, inkorporácia princípu oportunity nenecháva žiadne krytie riziku, že orgán, ktorému sa prisudzuje diskrečné oprávnenie vykonávať, resp. začať trestné konanie, je tým, ktorý definitívne rozhoduje o realizácii trestného práva (za predpokladu, že nemôže byť trest bez trestného procesu).

V nemeckom trestnom práve sa oportunita využíva tak v oblasti trestnoprocesnej, ako i v hmotnom práve. Najčastejšie menované, tzv. klasické príklady oportunity, sú v prvom rade § 153, § 153a StPO. Otvorenie priestoru na uváženie sa realizuje v tomto prípade prostredníctvom zákonnej požiadavky na predloženie zákonných podmienok prostredníctvom ktorých je možné rozhodnúť, či sa v tom ktorom konkrétnom prípade jedná o prípad „verejného záujmu“. S odvolaním sa na tento pojem často dochádza k rozporom a nejasnostiam z dôvodu jeho chýbajúceho dogmatického obsahu, pretože zákonodarca neposkytuje žiadne ďalšie pomôcky pri rozhodovaní.¹⁵ Odhliadnuc od špecifických problémov, ktoré sa spájajú s § 153a StPO nie sú v podstate žiadne markantné rozdiely medzi týmito ustanovením a § 153 StPO okrem jedného dodatkového, kvantitatívne odstupňovaného faktora (a to oznámení podkladov a poučení), ktorý v procese uváženia o princípe oportunity v trestnom konaní môžu subsumovať pod pojem „verejného záujmu“ aj ťažšie prípady. V oboch prípadoch však nie je možné, aby sa pri zhodnotení smerodajných kritérií odvolávalo na dopredu určené štruktúry a schémy postupov. Argumentáciu je lepšie postaviť na špecifických konkrétnostiach a kombináciách prípadu.

Ako príklad nám môže poslúžiť prípad páchatel'a A, ktorý nemá záznam v Trestnom registri, ktorý bol videný ako vzal zo stavby stavebný materiál v hodnote 100 EUR, aby ho použil na prestavbu svojho rodinného domu. Z tohto skutkového stavu je možné podľa nemeckého trestného poriadku rozvinúť abstraktnú formulu, ktorá v danom prípade môže byť v pozadí zosilnená aj podpornými argumentmi podľa § 153 alebo 153a StPO. V prípade, že sa zjednotíme na súvislostiach zo všetkých hľadísk, akým spôsobom majú tendenciu byť zohľadnené predmetné okolnosti, nemôžeme opomenúť ani posúdenie konkrétneho výkladu textu zákona, ktoré prichádza do úvahy po kvalifikácii skutkového stavu podľa najrôznejších kritérií. Môžeme teda uvažovať, že krádeže na stavbách musia byť potrestané s ohľadom na špecifické riziko napodobňovania takéhoto príkladu, na základe vysokej recidívy predmetnej

¹⁴ V praxi to znamená, že prokurátor je síce povinný stíhať všetky trestné činy, o ktorých sa dozvie, na druhej strane, ale u menej závažných trestných činov umožňuje prokurátorovi zastaviť trestné stíhanie činov, ktorých závažnosť je veľmi nízka, a to nie preto, že nejde o trestný čin, ale preto, že vzhľadom k jeho nepatrnej závažnosti tu nie je záujem spoločnosti na jeho trestnom stíhaní. In: Seminár k vládnemu návrhu trestného zákoníku, Poslanecká sněmovna ČR, 18. 1. 2005.

¹⁵ Napr. KÜHNE, H.H.: Strafrecht, C.F.Müller Juristischer Verlag GmbH, Heidelberg, 1993, 4. neubearbeitete Auflage, Schroeder, Ch.f.: Strafrecht, C.H. Beck München, 2001, 3., 4. neubearbeitete Auflage.

trestnej činnosti a dost' rozšíreného posudzovania takéhoto trestného činu. V tejto súvislosti sa často objavujú úvahy, a tvoria určitý protipól k predchádzajúcim názorom, či takýto relatívne neškodný trestný čin je potrebné oznámiť, alebo radšej mlčať a zvoliť tak „gavalierske“ správanie. Ak sa pozrieme na tento problém s opačnej stránky, páchatel' A utrpel na základe odhalenia svojho protiprávneho konania ujmu na vážnosti (vychádzajme z toho, že sa modelový prípad udial v malej dedine), že už samotná táto ujma by mu mala byť dostatočnou výstrahou a zároveň trestom, aby už svoje konanie viackrát nezopakoval. Ako ponaučenie by takáto situácia nepatrila iba samotnému páchatel'ovi, ale aj dotyčnému, ktorý ho pristihol a samozrejme aj všetkým obyvateľom, ktorí by sa o takomto trestnom a odsúdeniahodnom správaní svojho spoluobčana dozvedeli. Týmto by bola naplnená aj generálna klauzula o všeobecne preventívnom hľadisku. Na opačnej strane, musíme potlačiť prirodzený pocit, že páchatel' A bol neprávom a nespravodlivo ušetrený trestného stíhania a uplatnili sa na neho len sociálne sankcie a nie je tak viac považovaný za vážneho a poctivého občana. Môžeme teda dôjsť aj k situácii, kedy odklon od zistenej skutkovej podstaty bude natoľko výrazný, že nebude v danom individuálnom skutkovom stave možné dospieť k záveru, či je „správne“ rozhodnúť o trestnom stíhaní páchatel'a A podľa § 153 StPO alebo hľadať argumenty skôr v § 153a.

V nemeckom trestnom práve hmotnom môžeme nájsť mnohé právne normy, ktoré pripúšťajú možnosť upustenia od potrestania podľa uváženia súdu, často alternatívne k možnosti k zmierneniu trestu podľa § 49 ods. 2 StGB.¹⁶ Ako príklad, môžem uviesť najmä § 23 ods. 3 StGB alebo aj § 46a StGB, ktorý bol novo zavedený v roku 1994. Klauzuly o „nepatrnosti“ v širšom zmysle dávajú možnosť upustiť od potrestania sa nachádzajú v ustanoveniach § 84 ods. 4, § 85 ods. 3, § 86 ods. 4, § 86a ods. 3, § 89 ods. 3, § 113 ods. 4, § 125 ods.2, § 136 ods. 4, § 174 ods. 4, § 182 ods. 4, § 266a ods. 5 veta 1 StGB. Všetky tieto ustanovenia majú spoločné, že dávajú súdu možnosť vzdať sa trestnoprávnych sankcií. To, či vyjde z konania páchatel' trestnoprávne nepostihnutý sa bude posudzovať aj podľa výkladu ustanovenia a okolností konkrétnej situácie, ktoré budú za alebo proti. Existuje tiež upustenie od potrestania podľa § 60 StGB, ktoré neumožňuje uváženie súdu v primárnom slova zmysle, či od potrestania upustí alebo nie. Podľa kritérií vyplývajúcich z tohto ustanovenia sa otvára príležitosť uváženia iba na zodpovedanie otázky, či by v príslušnom prípade bolo potrestanie „zjavne chybné“. Za zjavne chybný je podľa všeobecného výkladu považovaný trest, ktorý aj pri úvahe zameranej na konkrétny prípad ukladá páchatel'ovi neprimeraný trest v porovnaní s mierou jeho zavinenia, príp. s následkom, ktorý jeho čin spôsobil. V slovenskej právnej terminológii je takýto trest považovaný za zjavne neprimeraný.

Podľa § 153b StPO môžu byť hmotnoprávne dôvody na upustenie od potrestania uplatnené už pred začatím hlavného pojednávania. Ako protiklad týchto ustanovení stojí inštitút zohľadnenie možnosti upustenia od potrestania pred hlavným pojednávaním, ktorému môžeme tiež pripísať charakter spĺňajúci znaky oportunity. Princíp oportunity platí aj v otázkach stíhania trestných činov pri ktorých je potrebný súhlas poškodeného a teda v prípadoch klasifikovaných podľa § 183 ods. 2, § 232 ods. 1, § 248a, § 257 ods. 4, § 259 ods. 2, § 263 ods. 4, 263a ods. 2, § 265a ods. 3, § 266 ods. 3, § 303s StGB. Nezávisle od toho, či dôjde k rozhodnutiu štátneho zastupiteľstva, že ide o zvláštny verejný záujem a či súd dá súhlas k takémuto názoru, alebo či štátne zastupiteľstvo prijme namietateľný justičný správny akt podľa § 23 EGGVG¹⁷, dostaneme sa znovu len k pôvodnému pojmu a tým je „verejný záujem“, ktorý zakladá možnosť uváženia aplikácie oportunity. Princíp oportunity tiež platí v prípadoch inštitútov vážnej hrozby pre Spolkovú republiku Nemecko alebo iných vážnych

¹⁶ Trestný zákonník.

¹⁷ uvádzací zákon k nemeckej ústave.

verejných záujmov¹⁸, ďalšie zohľadnenie účinnej ľútosti podľa § 153 StPO¹⁹, pre obeť nátlaku alebo vydierania²⁰, prekvalifikovanie trestných činov, ktoré stíha štátneho zastupiteľstvo na súkromnoprávne delikty na základe § 376 StPO²¹, korunný svedok²² a oportunitou ovplyvnené pravidlá v trestných normách vzťahujúcich sa na oblasť omamných látok²³.

III. ZÁVER

Zákonná úprava všetkých spomínaných inštitútov (alternatívnych foriem konania) predstavuje možnosť skrátenia dĺžky trestného konania a súčasne s tým aj odbremenenie orgánov činných v trestnom konaní a súdov. Na druhej strane je potrebné poukázať i na judikatúru k Európskemu dohovoru o ľudských právach, podľa ktorej je možné sa vzdať práva na spravodlivý proces len vtedy, pokiaľ sú alternatívne formy konania sprevádzané primeranými zárukami. Práva na osobnú slobodu sa však vzdať nemožno.²⁴

Trestné konanie sa v demokratickej spoločnosti považuje za jeden z najdôležitejších nástrojov ochrany spoločnosti a jej členov. Trestné kódexy z roku 1961 boli platné a účinné vyše štyridsať rokov. Aj keď v priebehu doby boli viackrát menené a dopĺňované, čoraz častejšie a naliehavejšie sa ukazovala potreba ich zásadného prepracovania. Základným cieľom rekodifikácie bolo zefektívniť, zjednodušiť, zhospodáriť a zrýchliť trestný proces, čím by sa zabezpečila účinnejšia ochrana práv a oprávnených záujmov fyzických osôb, právnických osôb, ako aj ochrana celospoločenských záujmov. Či sa tento cieľ podarilo

¹⁸ Podľa § 153c ods. 2 a § 153d môže štátne zastupiteľstvo príp. generálny spolkový právny zástupca (pozn.: na Slovensku plní rovnakú funkciu generálny prokurátor SR) upustiť od stíhania, keby tu bola možnosť vážnej hrozby pre Spolkovú republiku Nemecko alebo by mohlo dôjsť k ohrozeniu iných vážnych verejných záujmov. Opätovne si môžeme povšimnúť formuláciu možnosti, ktorú zákon prenecháva na uváženie zodpovedným osobám. Uznávaní autori z oblasti trestného práva však upozorňujú na 2 rozpory. Zatiaľ čo pojem „vážna hrozba pre SRN“ je pojem síce nie jednoznačný, ale predsa je možný výklad podľa odbornej literatúry a judikatúry, ktorý vymedzuje základný rámec, kde sa môžu zodpovedné orgány pohybovať, pojem „ohrozovanie iných vážnych záujmov“ je výsostne nešpecifický, vágny a je takmer nemožné ho vyložiť a tým určiť pravidlá, podľa ktorých by bolo možné postupovať konzistentne a zodpovedne. Je nutné uviesť, že pojem „verejné záujmy“ platí v súvislosti s §§ 153c, 153d StPO k zvláštnym dôvodom, vďaka ktorým sa rozširuje pôsobisko príslušných orgánov a ich pole pôsobnosti z hľadiska rozhodovania, ako naložia s trestným konaním.

Keďže zákonodarca zvolil nie jednoznačnú formuláciu ustanovení a pojmov, nie je dostatočne jasné, kde je hranica ktorá určí či v konkrétnom prípade prevažujú záujmy štátu a uplatní sa zásada oportunitu alebo prevažujú záujmy zásady dodržiavania legality.

¹⁹ Okrem možnosti zohľadnenia účinnej ľútosti, ktoré poskytuje hmotné právo, umožňuje § 153e StPO v rade deliktov chrániacich štát a štátne zriadenie (§ 74a ods. 1 a § 120 ods. 1 GVG), aby štátne zastupiteľstvo upustilo od trestného stíhania, v prípade, keď páchatel prispel k odvráteniu nebezpečenstva hroziaceho existencii alebo bezpečnosti Spolkovej republiky Nemecko alebo ústavnému zriadeniu. § 153e StPO sa od iných podobných ustanovení o účinnej ľútosti odlišuje tým, že účinná ľútosť sa v tomto prípade nevzťahuje nevyhnutne na trestný čin, ktorý je in concreto stíhaný, ale že jej môže byť dosiahnuté aj pomocou angažovanosti v inom prípade, kde páchatel odvráti nebezpečenstvo.

²⁰ K právnym normám, ktoré môžeme označiť za nositeľov princípu oportunitu, patrí aj ustanovenie § 154c StPO, podľa ktorého môže štátne zastupiteľstvo upustiť od stíhania trestného činu, pokiaľ bolo priznanie sa k takémuto trestnému činu vynútené nátlakom, vydieraním, alebo ich hrozbou či iným násilím. Aj tu je samozrejme na mieste úvaha o primeranosti takeého správania k závažnosti spáchaného trestného činu. Porovnaj s ustanovením § 215 ods.2 písm. d) TP platného v SR.

²¹ Pri § 376 StPO máme opätovne čo dočinenia s právnou normou, ktorá dáva štátnemu zastupiteľstvu právo rozhodnúť o stíhaní na základe verejného záujmu. Podľa uváženia a rozhodnutia môže závisieť, či sa vôbec trestné stíhanie začne a či sa v ňom bude pokračovať. Nie je vylúčené, že poškodený sa chopí iniciatívy a bude ďalej postupovať na základe ustanovené súkromnoprávných deliktov. Podľa nemeckých trestnoprávných teoretikov predstavuje § 376 StPO prelomenie zásady legality.

²² Aj predĺženie platnosti zákona o korunnom svedkovi z 9.6.1989 možno považovať za uplatnenie princípu oportunitu. Špeciálne procesné ustanovenia ku korunnému svedkovi otvárajú spolkovému právnenému zástupcovi možnosť, aby so súhlasom spolkového súdu upustil od stíhania (§ 1 z. o korunnom svedkovi) alebo ak súd v rozsudku povolí odhládnutie od potrestania. Nevykonaný trest udelený páchatelovi je teda na úvahe príslušných orgánov.

²³ Ustanovenia § 29 ods. 5, § 31a BtMG (zákon o omamných látkach) obsahujú klauzuly o nepatrnosti spáchaného trestného činu, ktoré po posúdení dávajú možnosť odhládnutia od potrestania resp. zastavenia trestného stíhania.

²⁴ REPÍK, B.: Evropská úmluva o lidských právech a trestní právo, Orac, 2002.

naplniť úplne je otázne, pretože trestné konanie, ak sa nepoužijú v aplikačnej praxi inštitúty odklonov, prípadne osobitných foriem konania, trvá naďalej pomerne dlhý čas.

Vo vzťahu k zásade oportunity treba podotknúť, že zákonodarcovia sa tak snažia riešiť stav, kde vo väčšine krajín počet spáchaných deliktov prevyšuje počet súdnych procesov, ktoré môžu realizovať orgány súdnej moci, čo vedie k veľkému oneskoreniu vo vybavovaní vecí, s dôsledkom, že trest (uloženie trestu) v mnohých prípadoch už nie je elementom odradenia a rehabilitácie, ale niečo rušivé alebo dokonca protichodné všeobecnému záujmu.

Preto je potrebné nájsť rovnovážny bod medzi aplikáciou princípov legality, oportunity a náležitého zistenia skutkového stavu veci bez dôvodných pochybností, aby nedochádzalo k neefektívnemu využívaniu technických a ľudských zdrojov v procese stíhania trestných činov a na druhej strane, aby sa úplne nedôverovalo uplatňovaniu kritérií oportunity, ktoré by vyúsťovali do legitímneho nepotrestania a beztrestnosti.

KLÚČOVÉ SLOVÁ

Zásada náležitého zistenia skutkového stavu veci, vyhľadávacia zásada, zásada oportunity, zásada legality.

KEY WORD

Principle of establishment of facts beyond reasonable doubt, principle of investigation, principle of opportunity, principle of legality

BIBLIOGRAFIA

1. ESPINA, R.: Inštitút zmieru v slovenskom trestnom poriadku, Kritická úvaha, Správa predstupového poradcu pre boj proti korupcii, Bratislava, 2002.
2. FENYK, J. – HAVLÍK, T. – RŮŽIČKA, M.: Rozhodnutí a stanoviska k trestnímu řádu 1918 – 2004. Praha: C. H. BECK, 2004.
3. MATHERN, V.: Dokazovanie v československom trestnom procese. Prvé vydanie. Bratislava: Obzor, 1984.
4. MUSIL, J. – KRATOCHVÍL, V. – ŠÁMAL, P. a kol.: Kurs trestního práva. Trestní právo procesní. 2. přepracované vydání. Praha: C. H. BECK, 2003.
5. PRICE, M.: Restorative Justice Warmly Received in Mexico, Pike & Fischer Inc., 1999.
6. REPÍK, B.: Evropská úmluva o lidských právech a trestní právo, Orac, 2002.
7. ROMŽA, S.: Postavenie vyšetrovateľa a policajného orgánu pri vyhľadávaní a obstarávaní podkladov na začatie trestného stíhania. Justičná revue, 51, 12/1999.
8. SCHROEDER, F.: Legalitäts und Opportunitätsprinzip heute, Petrs- Festschr., 1974.
9. SCHROEDER, F.: Strafprozeßrecht, C.H. Beck München, 2001.
10. SOTOLÁŘ, A.: Alternativní řešení trestních věcí v praxi. Praha: C.H.Beck, 2000.

KONTAKTNÉ ÚDAJE AUTORA

Doc. JUDr. Ing. Adrián Jalč, PhD.

Katedra trestného práva a kriminológie

Právnická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave

E-mail: adrian.jalc@truni.sk